

Дрьомін В.М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
проєктор з наукової роботи,
завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України*

КРИМІНОЛОГІЧНА ПРАКСЕОЛОГІЯ ЯК ПРЕДМЕТ КРИМІНОЛОГІЇ

У вітчизняній кримінології терміни «практика», «соціальна практика» стосовно характеристики злочинності до останнього часу не використовувалися. Звичайно мова йде тільки про правозастосовну (правоохоронну) практику, судову практику, практику боротьби зі злочинністю і т. ін. Мало вживаний також термін «кримінальна практика». Між тим, в останні роки соціологи та економісти широко використовують термін «неправові практики» для характеристики тінювих або протиправних практик у сфері економічного життя (В. В. Волков, Т. І. Заславська, Л. Я. Косалє, І. М. Клямкін, Є. М. Митракова, Ю. В. Латов, А. М. Олійник, І. М. Попова, В. В. Радаєв, Р. В. Ривкіна, Л. М. Тимофєєв, М. А. Шабанова та ін.).

Разом з тим, очевидно, що поширеність злочинної поведінки у суспільстві дає підстави аналізувати злочинність як специфічний від соціальної практики - кримінальну практику (див.: Дрьомін В.Н. *Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества* // Одесса: Юрид. лит.-ра. - 2009. - 616 с.).

У загальноприйнятому розумінні термін «практика» (від давньогрецького *πρᾶξις* - «діяльність») означає доцільну й цілеспрямовану діяльність будь-якого суб'єкта суспільних відносин, яку суб'єкт здійснює для досягнення певної мети. Таким чином, практика - це і є діяльність. Практика є основним елементом предмета науки праксеології. Вона становить галузь соціологічних досліджень, яка вивчає методику розгляду різних дій або сукупності дій з погляду встановлення їх ефективності; вчення про людську діяльність, про реалізацію людських цінностей у реальному житті (див.: *Философский словарь* / Под ред. И.Т. Фролова. - Изд. 4-е. - М. : Политиздат, 1981). Нині практика як різновид людської активності є в тому чи іншому обсязі предметом не тільки (і не стільки) праксеології, а всіх наук, що вивчають соціальну поведінку людини.

В. В. Давидов і Ю. В. Громико висловлюють думку, що зараз склалася «система практикоорієнтованих наук», які здійснюють дослідження відповідно до вимог розвитку діяльничної практики (Давидов В.В. *Теория деятельности и социальная практика [Электронный ресурс]* / В.В. Давидов, Ю.В. Громыко // Доклад на III Международном конгрессе по теории деятельности / Альманах «Восток». - 2005. - Вып. 7/8 (31/32) - Режим доступа: <http://www.situation.ru>.)

Виходячи з того, що злочинність виявляє себе не тільки як правове явище, але і як різновид поширеної деструктивної соціальної практики людей, що виявляється в індивідуальній або колективній предметній діяльності, необхідно зазначити, що кримінологія є однією з найбільш «практикоорієнтованих» наук і не може залишатися осторонь від інших

соціальних наук, які на основі вивчення соціальних практик запропонували сучасні моделі регулювання поведінки людей. Цей напрям має важливе значення для формування наукових основ теорії запобігання злочинності на основі зміни спрямованості та змісту соціальних практик.

Про те, що злочинність проявляє себе як поширена практична діяльність, свідчить юридичний аналіз складу злочинів. Особлива частина кримінального кодексу фактично відображає все різноманіття людської активності. Достатньо поверхово передивитися назви статей кримінального кодексу і опис об'єктивної сторони злочинів, щоб зрозуміти, що злочинні діяння - це є саме життя, практична діяльність людей з одною лише важливою відмінністю: вона реально існує (що підтверджується судовою статистикою), але заборонена кримінальним законом. Сьогодні не можливо не визнати, що кількість осіб, що скоюють діяння кримінального характеру, значно більша ніж зафіксовано кримінальною статистикою. Мільйони людей, різного віку та професії становлять величезний масив кримінально активного населення. Злочинна діяльність постає у вигляді надзвичайно поширеної соціальної практики, яку можна назвати кримінальною соціальною практикою. Яскравою ілюстрацією сказаного служить, наприклад, перелік назв цілого ряду кримінально караних діянь: забруднення або псування земель, порушення правил охорони надр, вод; пошкодження лісових масивів; незаконна порубка лісу; незаконне полювання, зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом і т. ін.

Протиправні соціальні практики набувають характер кримінальних практик, якщо вони заборонені кримінальним законом. Кримінальні практики підтримуються правовим нігілізмом, що панує в суспільній свідомості. У результаті в суспільстві сформувався особливий вид ідеології - кримінальна ідеологія, що є соціально-психологічним підґрунтям поширенню кримінальних соціальних практик та інституціоналізації злочинності.

Згідно з усталеною в кримінологічній літературі думкою, злочинна діяльність виявляється в системі заборонених кримінальним законом діянь і тісно пов'язаних із ними на основі загального мотиву інших передкримінальних і посткримінальних дій та перебуває в різноманітних формах зв'язку і з правомірними, і з протиправними видами діяльності. Подібна взаємозалежність людської поведінки практично виправдана і соціально зумовлена, більше того, вона природна для будь-якого виду діяльності. На особливу увагу в контексті теорії злочинності як соціальної практики, заслуговують зв'язки між злочинами, що здійснюються однією людиною в межах її власної злочинної кар'єри, а також зв'язки між злочинами, що вчинюються різними людьми.

Практичний аспект злочинності полягає в тому, що злочини пов'язані з посяганням на певні соціальні відносини, інтереси, цінності; більшу частину злочинних діянь учинено умисно, а особи, які їх вчинили, дають аргументовані пояснення мотивів і цілей своїх дій. Деякі злочинні діяння виявляються у вигляді дії, бездіяльності, операції, вчинку, при цьому соціокримінологічний аналіз таких діянь дозволяє побачити тісний предметний зв'язок злочинів-дій, злочинів-операцій, злочинів-вчинків з іншою соціально значущою активністю людини, що і дозволяє говорити про діяльнісну взаємозумовленість злочинної поведінки.

Методологічно важливим є не лише з'ясування змісту поняття «кримінальна практика», але й установлення його співвідношення з поняттями «злочин» і «злочинність». Для криминології важливе розуміння того, що злочинність є протиправною соціальною практикою. Якщо всі інші види практичної діяльності легалізовані і, більше того, прагнуть до розширення і суспільство це може заохочувати, то кримінальна практика розвивається всупереч встановленим кримінально-правовим заборонам.

Таким чином, можна сформулювати висновок, що *кримінальна практика* - це поширений різновид соціальної практики, специфічного соціального досвіду, що виявляється в поведінці, забороненій кримінальним законом. Кримінальна практика набула рис конкретної предметної діяльності, змістом якої є вчинення таких діянь, які наразі і в певному соціокультурному просторі заборонені кримінальним законом.

Необхідно виділити два види кримінальних практик: 1) зареєстровану правоохоронними органами; 2) латентну. Латентна кримінальна практика виявляється у злочинній діяльності, яка не отримала відповідної кримінально-правової оцінки з боку правоохоронних органів. Латентна частина кримінальних практик у своїх окремих видах може значно перевищувати зареєстровану злочинність. Фактично ж ми маємо справу з єдиним соціальним явищем, кримінальними практиками, які мають загальну детермінацію і соціальний механізм прояву.

У механізмі детермінації злочинності виявляється взаємодія особистісних і соціальних факторів, що зумовлюють певну соціальну активність індивідів. Відтворюється, репродукується в суспільстві такі кримінальні практики, характер і спрямованість яких зумовлені конкретним соціокультурним середовищем, що сформувалося на основі цінностей, соціальних стандартів, традицій, правил поведінки, властивих конкретному соціуму, й особливостей особистості. При цьому йдеться не тільки про явно криміногенне середовище, а й про групи, соціальні функції яких офіційно, тобто нормативно- організаційно, орієнтовані в позитивному напрямку. Зростання рівня злочинності та розширення сфери впливу кримінальних практик об'єктивно сприяє деформації чинних інститутів та формуванню нових за своєю суттю криміналізованих інститутів, заснованих на інших соціальних цінностях. Кримінальні практики проникають в правове інституційне поле. Відбувається руйнування легального інституційного простору, який функціонує в межах певної соціальної системи.

Небезпечним є те, що кримінальні практики за своєю поширеністю і впливом на життя суспільства та індивіда конкурують з іншими соціальними практиками: працею, навчанням, відпочинком, спортом та іншими соціально позитивними видами людської діяльності. Разом із тим неможливо уявити соціум, в якому б домінували протиправні форми поведінки. Людина, яка створює і становить соціальне середовище, при всій своїй індивідуальній непередбачуваності поведінки в конкретних ситуаціях, у принципі орієнтована на творення, про що свідчить вся історія людства. Протиборство сил творчих і деструктивних у глобальному історичному вимірі завжди закінчувалося перевагою перших, що й зумовлює поступальний розвиток суспільства. Проблема співвідношення та конкуренції кримінальних та правомірних соціальних практик окремих людей та соціальних груп становлять значний науковий інтерес.

Ці та інші питання, які стосуються причин та механізмів відтворення в суспільстві

кримінальних практик, на нашу думку повинні стати предметом «кримінологічної праксеології» - науки про кримінальні соціальні практики. Не буде помилкою і інше формулювання цього напрямку кримінологічних досліджень - праксеологічна кримінологія, у рамках якої будуть розглянуті питання криміналізації соціальних практик та соціальних інститутів.